

Nr 966

Av herr **Nordstrandh m. fl.**, i anledning av *Kungl. Maj:ts proposition nr 172, angående riktlinjer för fortsatt utbyggnad av universitets- och högskoleväsendet m. m.*

(Lika lydande med motion nr 799 i Första kammaren)

Den omständigheten att enighet i stort råder om att våra resurser inom utbildningssektorn måste utbyggas för att tillgodose framåtskridandet i samhället betyder inte, att meningsriktningar som är utestängda från den planerande verksamheten måste godta varje förslag till riktlinjer som presenteras. Även om betydande gemensamma värderingar finns, gives det åtskilligt kring vilket vidare diskussion är berättigad. Detta gäller såväl generella bedömningar och avvägningar som olika detaljspörsmål.

Samhällets behov av kvalificerad arbetskraft har under senare år ökat och denna tendens kan utan vidare väntas fortsätta lång tid framöver. Samhällets krav på ökad utbildning inom olika områden möts också av en ökad lust till och ett ökat behov av utbildning och bildning hos de enskilda människorna, vilket i sin tur medför en ökad tillströmning av studerande som önskar yrkesutbilda sig vid universitet, högskolor och andra högre läroanstalter.

I verkligheten förhåller det sig så, att utbildningsresurserna för närvarande och under avsevärd tid framåt inte ser ut att kunna möta den ökade tillströmningen. Hänsyn måste tas både till realekonomiska förhållanden och till den omständigheten att åtskillig tid måste tas i anspråk för utbildning av den lärarpersonal som skall handleda de ökande skarorna av studerande på den nivå det här är fråga om.

Härvidlag gör sig omedelbart följande synpunkter gällande. Man kan inte engagera samhällets resurser därhän, att man utbildar stora skaror för yrken, där de inte kan väntas få någon anställning eller att man bygger ut anordningar för utbildning, som är speciellt kostsam i väsentligt större utsträckning än som motsvarar de behov som rimligen kan överblickas. Detta innebär helt enkelt, att om man i valfrihetens namn låter alltför många välja en utbildning, som egentligen varken de själva eller samhället har behov av, riskerar man felaktiga utbildningsinvesteringar. Förutom stora ekonomiska kostnader kan den enskilde komma att satsa betydande tid på studier, som leder till ringa tillfredsställelse.

Det kan med visst fog antagas, att den tillströmning till högre läroanstalter som förutses i proposition 172 är underskattad. Statistiska centralbyrån har räknat med en fortsatt stark tillströmning till gymnasiala studier och en motsvarande ökning av antalet studerande på universitets- och

högskolenivå som kommer att betydligt överstiga hittills gjorda beräkningar. Det är inte orealistiskt att antaga, att antalet universitets- och högskolestuderande redan om ett tiotal år överstiger 100 000.

Kravet på ett fritt studieval vid universitet och högskolor innebär till sin konsekvens ett krav på fritt yrkesval. Alla skall få den yrkesutbildning de önskar och har kvalifikationer för. Tyvärr har samhällets möjligheter att utbygga läroanstalterna hittills varit för små. Detta har medfört införande av s. k. spärrar. Det finns tre olika typer av spärrar: arbetsmarknadsspärrar, utrymmesspärrar och kvalifikationsspärrar. Detta spärrsystem har lett till att studerande som inte kunnat komma in på de spärrade utbildningsvägarna i stället sökt sig till de fria fakulteterna. Därigenom har principen om det fria yrkesvalet blivit urholkat. De studerande har, med ett något motsägande uttryck, "tvingats välja" universitetens fria fakulteter. Inför detta måste man fråga sig i vilken utsträckning dessa ungdomar kan påräkna en annan kvalificerad yrkesutbildning i stället för den som de egentligen hade önskat.

Fråga är om man inte bör bygga vidare på dessa tankegångar och inrätta *yrkesutbildningslinjer*. Detta innebär att studerande, som önskar utbilda sig till ett visst yrke, skall äga tillträde till yrkesutbildningslinje om vederbörande uppfyller därför ställda kvalifikationskrav.

Den ökade *målinriktningen* vid de fria fakulteterna har också andra konsekvenser. Det måste finnas tillfredsställande undervisningsresurser, och kunskapskontrollen måste vara effektiv. De ämnesteoretiska studierna bör erbjuda ökade kombinationsmöjligheter. Sannolikt kräver detta att den traditionella fakultetsindelningen överses. I flera fall är t. ex. en kombination mellan naturvetenskapliga och humanistiska kunskaper önskvärd, vilket bl. a. innebär att nya lärartjänster "mellan" fakulteterna bör inrättas. I detta sammanhang är det angeläget att erinra om de initiativ som de studerande själva har tagit till ett institut för vidareutbildning av akademiker (IVAK i Uppsala) samt om det pågående arbetet för en reformering av utbildningsvägarna vid de filosofiska fakulteterna (KNUFF-kommittén). Det hade utan tvekan varit värdefullt om departementschefen hade lämnat en redogörelse för de reformer som både IVAK och KNUFF har prövat eller avser att pröva. Sannolikt hade underlaget för realistiska bedömningar då kunnat breddas åtskilligt. Även om vi ansluter oss till tanken, att en ökad målinriktning är ett tidsenligt krav, måste dock alltid en sektor bevaras för de i egentlig mening fria studierna vid universiteten. Detta är en förutsättning för kultursamhällets bestånd lika väl som för en bred rekrytering till forskningen.

En omfattande *yrkesvägledning* måste stå till de studerandes tjänst med upplysningar och orientering som hjälper dem i deras valsituation. Denna yrkesvägledning måste för alla påbörjas på ett tidigt stadium, redan på

grundskolenivå, och intensifieras under gymnasiestadiet för att de studerande vid inträdet vid universitetet skall ha fullt klart för sig vilka olika yrkesmöjligheter som konstituerar ett realistiskt val. Särskilt bör yrkesvägledningen söka eliminera den alltför traditionalistiska inställningen till akademiska yrken som erbjuds på arbetsmarknaden. Men det gäller också att ge en bred och nyanserad upplysning och kunskap om alla yrken, som kan lämpa sig för den som skaffar sig en akademisk examen. En väsentlig ökning av yrkesvalslärarkåren är därför ofrånkomlig.

En effektiv yrkesrådgivning förutsätter ingående *arbetsmarknadsanalyser* och en intensiv *prognosverksamhet* — rullande och därmed aktuella prognoser — för att ge de studerande upplysning om de framtida möjligheterna inom olika yrkesområden. Inför den väntade tillströmningen av studerande fordras här verkliga krafttag. Den prognosverksamhet, som för närvarande bedrivs, måste utökas kraftigt, större samordning bör ske och prognosmetoderna förfinas. Först härigenom kan vi ge de studerande en någorlunda säker grund för valet av studiebanan.

Förefintligheten av de fria fakulteterna har hittills ansetts berättiga till totalomdömet, att ett fritt yrkesval existerat. Att detta omdöme är en fiktion har vi redan tidigare påpekat då ju många "tvingats välja" de fria fakulteterna i stället för något annat. Inför den framtida utvecklingen måste man också ställa sig frågan om de fria fakulteterna har möjlighet att absorbera den väntade kraftiga ökningen av studerande. Blir det därför inte nödvändigt att uppställa vissa kvalifikationskrav för studier även vid de fria fakulteterna? Om man accepterar detta sätt att se på problemet innebär det att universitet och högskolor beredes tillfälle att på något sätt "kontrollera" kvalifikationerna hos de blivande studerandena.

I det förslag till riktlinjer för utbyggnaden av universitet och högskolor som föreligger i proposition 172, har huvudvikten lagts vid den naturvetenskapliga, tekniska, merkantila och medicinska utbildningen. De uppdragna riktlinjerna för dessa sektors utbyggnad är konkreta och otvetydiga.

Med hänsyn till rådande omständigheter, inte minst bristen på en väl fungerande yrkesvägledning och aktuell och utbyggd prognosverksamhet, är det för all del förståeligt att riktlinjerna för utbyggnaden av de fria fakulteterna belyses i något mera svävande ordalag. Denna omständighet gör det emellertid angeläget för oss att erinra om de synpunkter på riktlinjerna för den framtida utbyggnaden som vi velat belysa inledningsvis. Men det finns också anledning att mera i detalj beröra vissa av ställningstagandena i propositionen.

Vi kan inte bortse ifrån att ett stort behov synes föreligga av en utvidgning av den *juridiska utbildningens* kapacitet. Tillströmningen av antalet juris studerande beräknas öka väsentligt, från 2 000 för närvarande till

omkring 6 000 vid 1970-talets början. Efterfrågan på jurister och samhällsvetare beräknas bli avsevärt större än för närvarande, flera användningsområden kommer sannolikt att öppna sig för juristerna. Propositionen ger dock inga konkreta förslag till utbyggnad för att täcka dessa behov. Två alternativ till utbyggnad vill vi framhålla. Det ena alternativet innebär en utbyggnad av redan existerande fakulteter till en kapacitet som motsvarar det väntade behovet. Det andra alternativet innebär tillkomsten av en eller flera nya fakulteter.

Flera remissinstanser har uppenbarligen velat fästa största avseende vid det senare alternativet, varvid framförts förslag om inrättande av en juridisk fakultet vid Göteborgs universitet. Enligt vår uppfattning talar många skäl för detta. Det från vissa remissinstanser framförda argumentet, att en regional snedbelastning undviks, äger naturligtvis en icke ringa tyngd. Beroende på den vikt som skall tillmätas detta skäl, kan också övervägas nödvändigheten av att inrätta en juridisk fakultet vid universitetet i Umeå.

Under den dynamiska utbyggnad som skett sedan mitten av 1950-talet av forskning och undervisning vid universitet och högskolor har det kunnat konstateras, att den automatiska förstärkningen av resurserna inte berört de *teologiska fakulteterna* i Uppsala och Lund. Motivet härför har inte varit bristande tillströmning av studenter eller ett förminskat behov av akademiskt utbildad teologisk arbetskraft. Antalet vid universiteten inskrivna teologie studerande har flerdubblats sedan mitten på 1950-talet, samtidigt som den kvarstående prästbristen och ett oroande underskott i fråga om kristendoms lärare är ofrånkomliga fakta. I flera motioner till riksdagarna 1961 och 1963 har yrkande framställts om att den s. k. automatiken skulle gälla även de teologiska fakulteterna. Statsutskottet har vid båda tillfällena ställt sig positivt och närmast funnit det självklart, att Kungl. Maj:t skulle uppta frågan till bedömande. Den omständigheten, att de teologiska fakulteterna i proposition 172 är mycket knapphändigt behandlade, ger oss anledning att understryka hur angeläget det är att de berörda fakulteterna blir föremål för samma bedömning som gäller för andra fakulteter. Vi hänvisar i detta avseende till motion nr 374 i andra kammaren år 1963 av herr Anners m. fl. samt till statsutskottets utlåtande nr 61 år 1963.

I samband med ovanstående önskemål vill vi på nytt aktualisera den framställning om *teologisk översikt kurs* vid Göteborgs universitet som framförts motionsvägen till årets vårriksdag (II: 870, av herr Nordstrandh m. fl.). Vi önskar därvidlag betona, att tillkomsten av en sådan översikt kurs skulle mötas av ett stort intresse inte minst bland folkskollärare i västra Sverige, som av ekonomiska och andra skäl inte kan förlägga önskade teologiska studier till Lund eller Uppsala. Kostnaderna för en så-

dan kurs torde dessutom bli låga. Vi vill i sammanhanget hänvisa till statsutskottets utlåtande nr 132 år 1963, i vilket utskottet finner motionens syfte värt att beakta. Liknande synpunkter kan framföras till stöd för anordnandet av en teologisk översikt kurs även vid den blivande filosofiska fakulteten vid universitetet i Umeå.

I fråga om *tandläkarutbildningen* skall enligt nu gällande planer en sådan anordnas även i Göteborg. Om önskvärdheten och riktigheten av denna åtgärd kan inte råda någon meningsskiljaktighet. Det är angeläget att påpeka att departementschefens förslag begränsar sig till utbildning av tandläkare. Forskningen på det odontologiska området är icke i vårt land så väl tillgodosedd att vi anser oss kunna här göra undantag från principen att högskoleutbildning måste kombineras med forskning.

Beträffande den *postgymnasiala icke akademiska utbildningen* avser departementschefen att i annat sammanhang återkomma med förslag. Vi vill dock redan nu och i anslutning till vissa remissinstansers yttranden framhålla följande.

När det gäller *förskollärarytbildningen* förefaller det realistiskt att kräva en väsentlig ökning av kapaciteten. Oavsett vilka principer som kommer att läggas till grund för finansieringen av daghems- och lekskoleverksamheten i en framtid gäller, att behovet av förskollärare kommer att ökas. Som exempel på redan förefintlig brist på förskollärare kan nämnas, att lekskolorna för närvarande endast kan tillgodose en dryg fjärdedel av behovet av lekskoleplatser.

I fråga om *investeringar för utbildning* måste — liksom i fråga om investeringar för andra ändamål — ett *effektivitetskrav* få göra sig gällande. Vi ställer oss frågan om departementschefen tillräckligt beaktat de möjligheter till ökad effektivitet som en *nordisk samverkan* kan medföra. När resurserna är begränsade, både ekonomiskt och personellt, måste det framstå som ett slöseri av betydande mått om man avsiktligt eller oavsiktligt underlåter att pröva alla tillfällen till en sådan samverkan. Även från andra synpunkter är en sådan samverkan värdefull.

Det finns anledning att kräva en allt längre gående internationalisering av undervisning och forskning. Det gäller att åstadkomma ett utbyte av lärarkrafter mellan olika länder och att — i vart fall på det nordiska planet — samordna utbyggnaden av utbildningsresurserna så att avlastningar och utjämningar kan ske mellan de olika länderna. Ett exempel på samordnad nordisk utbildningsinvestering utgör den under vårriksdagen beslutade nordiska hushållshögskolan i Kungälv. En annan typ av samverkan representeras av Nordiska afrikainstitutet i Uppsala. Samarbetet på atomforskningsområdet är också exempel på en vidgad internationell samverkan.

Med hänvisning till det anförda hemställes,

att riksdagen måtte

A. besluta,

1) att Göteborgs universitet och/eller Umeå universitet skall utbyggas med juridisk fakultet,

2) att beträffande de teologiska fakulteterna skall införas ett system motsvarande de filosofiska fakulteternas automatik beträffande tilldelning av lärarkrafter,

3) att teologiska översiktskurser skall anordnas inom de filosofiska fakulteterna i Göteborg och Umeå,

4) att den planerade tandläkarutbildningen i Göteborg skall dimensioneras så att odontologisk forskning möjliggöres;

B. uttala,

1) att yrkesvägledningens resurser bör kraftigt utbyggas genom ökad yrkesvalsläro-utbildning,

2) att prognosverksamheten snarast bör förstärkas och läggas till grund för den fortsatta utbyggnaden av universitets- och högskoleorganisationen,

3) att de fria fakulteternas behov av såväl lokal- som personalmässiga undervisningsresurser bör tillgodoses,

4) att utbildningskapaciteten beträffande förskollärare bör ökas,

5) att det nordiska samarbetet och samordningen beträffande högre undervisning och forskning bör utbyggas och intensifieras; samt

C. i övrigt godkänna de riktlinjer för fortsatt utbyggnad av universitets- och högskoleväsendet, vilka förordats i motionen.

Stockholm den 5 november 1963

Ove Nordstrandh

Carl Eric Hedin

Alf Wennerfors

C. G. Regnéll